

МИКОЛА МІХНОВСЬКИЙ

150 років тому народився Микола Міхновський,
визначний український політик і громадський діяч,
ідеолог українського самостійництва

Микола Міхновський був першим, хто на межі XIX–XX століть чітко сформулював кінцеву мету української національної боротьби: «Одна, єдина, вільна, самостійна Україна від гір карпатських аж по кавказькі». Саме він жорстко мовив: «Часи вишиваних сорочок, свити та горілки минули і ніколи вже не вернуться».

Народився Міхновський 31 березня 1873 року на Полтавщині, в селі Турівка Прилуцького повіту в родині священника. Після закінчення гімназії навчався на юридичному факультеті Київського університету. Вже в ці роки, як свідчить його близький товариш, згодом відомий український політичний діяч Сергій Шемет, Міхновський «хотів поглибити українську ідею, з літературної зробити її політичною й од наукових студій перейти до реальної політичної акції».

Першою зав'яззю українського самостійництва стало засноване ним разом із п'ятьма друзями – своїм братом, І. Липою, Є. Черняхівським, Б. Грінченком, М. Вороним – «Братство Тарасівців». Світоглядні концепції цього братства звучали для того часу більше ніж радикально: «Своя Самостійна Українська Держава. Без своєї національної держави ніяка нація не може жити й розвиватися. Настав час почати боротьбу за оцю свою національну державність. Не досить культурної праці старших поколінь. Треба перейти до праці активної політичної...».

Ціль наша – визволення цілої нації з московської неволі, створення Самостійної Української Держави... Наше покоління мусить створити свою українську національну ідеологію для боротьби за визволення нації і для створення держави. Отже, ні проекти московських лібералів, ні соціалістичні програми московських революційних партій не можуть бути нами прийняті як наші проекти, як наші програми».

Після закінчення університетських студій «Братство Тарасівців» організаційно розв'язалося, але всі його учасники й далі активно пропагують українську націо-

нальну ідею. Переїхавши з Києва до Харкова, Міхновський засновує там приватну адвокатську контору і водночас взято пробуджує національну свідомість українців Полтавщини.

11 лютого 1900 року ініціативний гурт студентів засновує Революційну Українську Партію (РУП). Біля її коліски бачимо й Миколу Міхновського. Саме він пише програмну статтю для РУП. Це була перша його публікація (видана брошура, до речі, у Львові), в якій висловлює пророчу думку, що кінець XIX століття є добою визволення націй, державна самостійність є головною умовою існування нації, а державна незалежність – національний ідеал у сфері міжнародних відносин. Автор пише: «...через увесь час свого історичного існування нація наша з найбільшим зусиллям пильнує вилитись у форму держави самостійної і незалежної. Коли навіть поминути удільні часи, де окремі галузі нашої нації склали окремі держави, то перед нами

виникає Литовсько-Руське Князівство, де геній нашого народу був культурним фактором, і найголовніше Галицько-Руське Королівство – спробунок злучити до купи всі галузі, всі гілки нашого народу в одній суцільній державі, спробунок, повторений далеко пізніше Богданом Хмельницьким і ще раз – Іваном Мазепою».

Сконстатувавши трагічний факт бездержавності України, Міхновський резюмує: «Над нами висить чорний стяг, а на ньому написано: смерть політична, смерть національна, смерть культурна для української нації!..»

Міхновський не обурюється закидом, що український народ, мовляв, некультурний, безсилий та інертний, а навпаки, розцінює цей закид як «найліпший, наймогутніший. Найінтенсивніший аргумент і підставу того, щоб політичне визволення нашої нації поставити своїм ідеалом!».

Микола Міхновський дуже критично, якщо не жорстко, оцінював роль української інтелігенції: «В історії укра-

Головна причина нещастя нашої нації – брак націоналізму серед широкого загалу. Націоналізм – це велетенська і непоборна сила. Під її мозучим натиском ламаються, здається, непереможні кайдани, розпадаються великі імперії і з'являються до історичного життя нові народи, що до того часу були під чужиницькими гнобителями. Націоналізм єднає, координує сили, рве до боротьби, запалює фанатизмом поневолену націю в її боротьбі за самостійність.

Микола МІХНОВСЬКИЙ

їнської нації інтелігенція її раз у раз грала ганебну й сороміцьку роллю. Зраджувала, ворожила, інтригувала, але ніколи не служила своєму народові».

1905 року Міхновський видає брошуру «Справа української інтелігенції в програмі Української Народної Партії» (річ у тім, що, невдоволений соціалістичною ідеологією РУП, Міхновський разом із Шеметом та радикальними націоналістами й націонал-демократами засновують нову партію), яка зачіпає доленосні проблеми української нації. Як побачимо нижче (хай читач вибачить надмір цитувань), багато думок і спостережень політика залишилися актуальними й донині.

«Коли б наслідком конституційного устрою було збудження самосвідомости поневолених націй Росії і через це піднесення їх політичної сили, то яка рація московської нації (під цим словом треба розуміти свідомий і активний її елемент) добиватися конституції? Адже московська нація добре розуміє ті вигоди, які вона має через своє панування. Чи, може, московська інтелігенція помиляється і йде в напрямі шкідливим інтересам своєї нації, через брак дійсного розуміння фактів життя?»

А, може, москалі дійсно кинули шлях розбишацтва і грабіжництва чужих країв – свою історичну місію і звертають на шлях альтруїзму?

Та до сих часів історія не знає ні одного прикладу, ні одного факту неогоїстичного національного вчинку, і політична економія і соціологія поклали на підставі цього непохитну тезу: тільки національні інтереси кермують людністю.

І московська інтелігенція добре розуміє свої інтереси й інтереси своєї нації і пильнує їх більше й ліпше, ніж то уявляє собі простакуватий українець-інтелігент.(...)

Коли московська демократія завоює собі державну власть в Росії – тоді вона скине машкару «братерства і любови до всіх народів», машкару, якою вона купує досі симпатії поневолених націй Росії... (...)

Всеросійський парламент буде силою, але не за, а проти українців. І українському народові зовсім не цікаво і не інтересно переміняти форму неволі, а йому інтересно позбутися неволі. І будуччина буде повна кривавих подій між московською і українською нацією, інтереси яких рішуче протилежні і ніколи не будуть погоджені і не можуть бути погоджені. (...)

Українська інтелігенція приносить щороку великі і криваві жертви московському «Молоху»: вона єднається з московською інтелігенцією і приймає політичні ідеали і завдання останньої, бо не має власних окремих політичних ідеалів, витворених на ґрунті інтересів і бажань української нації; українська інтелігенція бере участь у всіх революційних течіях московського суспільства, починаючи від російських студентських розрухів до діяльності в московських революційних організаціях. Це свідчить про велике духове рабство, про велику безпринципність і безідейність української інтелігенції. (...)

Усі лиха, що їх до сього часу терпить український народ від того, що він до останніх часів не поглядав на свою справу національну, а тільки соціальну; він не мав ідеалу самостійної України. І так уся довголітня боротьба українського народу проти Польщі, вкінці його самовизначення, уся ця маса витраченої енергії, маса пролітої крові пішла нанівець і головню через недостачу національного ідеалу Самостійної України серед широкого загалу тодішнього українського суспільства. Тоді не розуміли головної умови національного життя, що треба бути державно незалежною нацією, треба не бути рабом, треба бути

паном себе і своєї долі, щоб лаштуватися на своїй території по своїй уподобі. (...)

Великий інтерес московської нації лежить в самій некультурності українського народу. Розуміючи добре свої інтереси на Україні, московська нація пильно стежить за усіма проявами в житті української суспільности, вишукуючи й гальмуючи прояви, ворожі її інтересам. Московська нація, надто її провідні шари, звикли дивитися на Україну як на певне джерело їх добробуту і уступлять тільки силі, а не чому іншому».

Політична біографія Міхновського на відтинку між революцією 1905 року і початком Першої світової війни розвивалась у кількох площинах: видання українських часописів («Хлібороб», «Запоріжжя», «Слобожанщина», «Сніп»); як адвокат бере участь у судових процесах, захищаючи селян, що палили поміщицькі маєтки; і, звичайно, повсюдно й повсякчас пропагує українську національно-самостійницьку ідею. Зокрема, зосереджує свою агітаційну роботу на Слобожанщині, у Донецькому басейні, де наперта до українства чимало зросійщених «малоросів».

Під час війни Міхновський перебуває в північній армії, а напередодні лютневої революції 1917 року в чині поручника як юрист відбуває у розпорядження Київського Військового Суду. У цей період його роля як організатора українського військового руху без перебільшення є видатною і вимагає окремого дослідження. Та надамо слово Сергію Шемету – учасникові й свідку тих вікопомних подій, людині, котра добре знала Миколу Міхновського, була його близьким другом (спогади ці датовані 1925 р.):

«Міхновський прикладає всіх зусиль, щоби революційний порив української солдатської маси і довір'я офіцерства до українського руху для української державности використати. Він розуміє, що революція повернулася в повну катастрофу для російської держави і що перед вож-

дями українського народу стають вже завдання державно-організаційного, а не тільки бунтарсько-революційного характеру. Організувати свою українську регулярну армію, проголошення вслід за тим самостійності Української Держави, зробити сепаратний мир із центральними державами – ось була програма Міхновського вже в першій добі революції. Для наших недержавників-соціалістів і такої ж недержавницької націоналістичної інтелігенції і ця програма здавалася чимось абсурдним, як абсурдною і досі є для них українська державницька ідеологія. У той час, як Міхновський з купкою молоденьких прапорщиків веде тисячні товпи українського жовнірства проти «Київського Совета Рабочих і Солдатських Депутатів», який тоді репрезентував на Україні державну всеросійську владу, Винниченко організує на Дніпрі прогульки з лідерами всеросійських соціалістичних партій, щоби спільний всеросійський соціалістично-демократичний фронт зміцнити і вірність української демократії цьому всеросійському фронту доказати. (...)

Але справжньою нашою національною трагедією було те, що діячі Центральної Ради, в руках котрих під ту пору опинився провід нацією, зовсім не хотіли відродження української військової сили, боялися і всіма своїми силами цьому відродженню противилися. Це було наслідком і доказом того, що цілий український національний рух, Центральною Радою репрезентований, був рухом недержавним. У колах Центральної Ради панували такі думки, що Міхновський має партійні «реакційні замисли», що взагалі регулярні армії не потрібні, бо революція проголосила принцип «самоозначення нації», що на крайній випадок сам народ збиратиметься в «народню міліцію», яка боронитиме край і т. д...»

І чим більше офіцерам приставало до українського руху у військах, тим більше зростало недовір'я до Міхновського з боку Центральної Ради. Тільки їй було чути: «І на якого лиха цей Міхновський організує військо! Він до того доорганізується, що якогось генерала над нами поставить. Ми вже з французької революції знаємо, до чого цей мілітаризм в часах революції доводить. Ми до цього не допустимо».

Саме в такій атмосфері антидержавності доводиться Міхновському вести розбудову українського війська. Ось, приміром, як згадує про хід роботи Другого Всеукраїнського Військового З'їзду майбутній генерал-хорунжий УНР Юрко Осипович Тютюнник: «А Винниченко нерво, з притиском продовжує: – Поміж вами, товариші депутати, багато офіцерів... Нам треба солдатів. Офіцерів не можна показувати на село, бо там їх не будуть слухати; офіцер – член Ц. Ради – одним своїм виглядом буде шкодити авторитетові найвищої демократичної інституції. Дивуюся, як то вибрано стільки офіцерів членами Ради...»

Ще один вельми промовистий епізод зі спогадів Юрка Тютюнника, який засвідчує, що Другий Універсал («волимо під царя московського!») змусила Центральну Раду прийняти російська демократія, до якої завжди з підозрою ставився Микола Міхновський:

«Вже по виробленні тексту угоди (Другого Універсалу. – О. Р.) В. Винниченко подав його на затвердження Центральній Раді. Проект викликав опозицію. Почалася критика. Можна було сподіватися, що текст не буде ухвалений Радою. Критика цього проекту вивела з рівноваги В. Винниченка. Він бігав коло трибуни, хапався руками за голову, махав ними в повітрі, лопочучи листами паперу, на яких був написаний проект. Я ніколи не бачив В. Винниченка таким лютим. Перебиваючи промовців, він вигукував:

– Товариші! Церетелі... Церетелі виїде з Києва! Тоді все загине... Він приятель наш! Рішаймо швидше, бо все загине!..

І більшість Центральної Ради погодилася, що російський міністр Церетелі є приятелем України, що краще порізнитися зі своїм народом, аніж з російською «демократією» – текст угоди затверджено, російські міністри почували себе переможцями. І мали рацію. Вони з мужністю виконали обов'язок перед Росією».

Незважаючи на всі зусилля ворогів України не допустити створення українського війська, на відверту протидію значної частини Центральної Ради в цьому питанні (В. Винниченко у «Робітничій газеті», наприклад, писав, що «не своєї армії нам, соціал-демократам і всім щирим демократам, треба, а знищення всяких постійних армій»), Микола Міхновський вже 23 березня 1917 року ініціює скликання в Києві Військового З'їзду, на який з'їхалося понад 1000 солдатів і старшин. Через тиждень, 29 березня, Міхновський став ініціатором і засновником Українського Військового Клубу імені Гетьмана Павла Полуботка. Від цієї першої самостійної української військової організації Міхновський увійшов до Центральної Ради на Національному Конгресі 21 квітня.

18 травня був скликаний 1-й Український Військовий З'їзд, на якому 700 делегатів від 1.580.700 українських вояків (у серпні 1917 року на фронті було вояків – 27 українізованих дивізій!), обрали Український Генеральний Військовий Комітет, до членів якого ввійшли С. Петлюра, В. Винниченко і М. Міхновський.

Але й тепер Центральна Рада вперто не хотіла зрозуміти значення української мілітарної сили (соціал-демократ С. Петлюра на 1-му Українському Військовому З'їзді, приміром, сказав, що «не треба... відокремлювати долі України від долі Росії»).

«Два найгарячіші і найбільш важкі місяці революційної доби проходять для Міхновського в безплідній боротьбі з соціалістично-демократичною більшістю Українського Військового Комітету, з народженою тоді в лоні цього комітету «петлюрівщиною», – згадує Сергій Шемет.

Задуманий Міхновським план проголошення в червні 1917 року державної самостійності України, спираючись на сили Богданівського полку (Першого українського охочого імені Гетьмана Богдана Хмельницького полку), втілити не вдалося. Запрошений зі Симбірська кадровий старшина Юрко Капкан, який мав очолити полуботківців і який попервах згодився з планом проголошення самостійності, після розмови з головою Військового Комітету С. Петлюрою та соціалістичною більшістю цього комітету змінив свої наміри, і таким чином задуманий Міхновським план реалізувати не вдалося.

Згадує Юрко Тютюнник: «Одвертий і рішучий виступ полуботківців був першим збройним виступом проти росіян в нашій столиці; він же є першим масовим протестом проти угодівської політики українського політичного центру. Той відгук, що викликав він по Україні, вказував, що наші революційні маси не бояться ні «самочинності», ні «безправства». Українська кров полуботківців, яка зачервоніла на Печорську, пролилася за ідею самостійної української держави.

(...) Ми мали знаменитий матеріал для будівлі – спалахнувши революційним ентузіазмом народні маси. Та серед керманічів Центральної Ради не знайшлося людини з творчим генієм. В нас були каменярі і часом непогані, але не було архітекторів-творців, ми не мали провідників. Ті люди, які вважали себе провідниками, не були ними.

Час, дорогий час минав, умови змінювалися не на нашу користь; дорогоцінний матеріал псувався. Були люди, що вже тоді прозріли нашу внутрішню трагедію. Їх було небагато. Вони не могли значно впливати на розвиток подій. Проти світлих одиниць стояла ціла темна сила нашого ката – Росії, яка охоче підтримувала угодівців».

Говорячи про небагатьох «світлих одиниць», Ю. Тютюнник, очевидно, мав на увазі і Миколу Міхновського. Внаслідок угодівської політики, яку Військовий Комітет проводив стосовно Тимчасового уряду, був змарнований найсприятливіший час для сформування регулярного українського війська, що невзабарі призвело до катастрофи у державницьких змаганнях.

Після невдачі із планом проголошення державної самостійності України петлюрівсько-соціалістична більшість Українського Військового Комітету радо виконала наказ військового міністра Керенського і вислала Міхновського на румунський фронт, де він перебував до пізньої осені.

Большевицький переворот у Петрограді, січнева московська агресія полковника Муравйова застає Міхновського на батьківщині – спершу в Лубнах, а згодом у рідному селі на Прилуччині.

Із проголошенням Гетьманату хворого Міхновського (важкий приступ ревматизму) на автомобілі перевозять до Києва. Там хлібороби-демократи (В'ячеслав Липинський і Сергій Шемет) агітують Гетьмана передати М. Міхновському міністерство внутрішніх справ. Однак П. Скоропадський не наважився цього зробити, натомість запропонував Миколі Міхновському пост особистого радника (бунчужного товариша). На це вже не погодився Міхновський... Після того, як Павло Скоропадський проголосив Акт федерації з Москвою, Міхновський пориває з гетьманським урядом і бере участь у виступі проти Гетьмана.

«До Києва вступила Директорія, – згадує С. Шемет – й нездарність правити державою виявляється швидше, ніж можна було сподіватися. Замість використати залишений Гетьманом і вже налагоджений державний апарат, почалося безумне руйнування його. Большевики, які тільки цього і ждали, почали швидко просуватися на Україну. В послідно хвилину перед віддачею Харкова большевикам Міхновський виїхав до Києва. (...) Міхновський набирає групу старшин генерального штабу і з ними виїздить до Кременчука, аби допомогти полковникові Болбочану. Він не міг бути пасивним глядачем загибелі України. Приїздить до Кременчука Міхновський перед зробленим з наказу Петлюри арештом командуючого фронтом полковника Болбочана. Цей арешт остаточно дезорганізує оборону фронту».

Відомо, що навесні 1919 року отаман Григорієв пропонує Міхновському взяти участь в організації його штабу, але Микола Іванович не погоджується. Деякий час перебуває в Новоросійську. Коли там почалася евакуація денікінських військ, Міхновський робить спробу виїхати за кордон, але це йому не вдається. На початку 1924 року повертається до Києва.

За деякими даними, 3 травня 1924 року Міхновський був замордований чекістами, за іншими – покінчив життя самогубством.

«Хамство і глупота ще ніколи і ніде ні одної держави не забудували. Не збудується ними і Держава Українська, навіть якщо ці прикмети охрестили голосним іменем «українського націоналізму».

Під цими словами В'ячеслава Липинського, без усякого сумніву, міг би поставити свій підпис і Микола Міхновський.

Олег К. РОМАНЧУК

Советського Союзу немає, але homo sovieticus нікуди не подівся

Homo sovieticus – людина советська, термін, який набув поширення після появи однойменного твору советсько-го/антисовєтського філософа та письменника Олександра Зинов'єва.

Створити спільноту советських людей, адреса яких «не дом і не уліца, а Савецкій Саюз», як співалося в одній пісні, було головною задачею, що ставила перед собою советська влада. Заради цього винишувалися не такі, як усі, хто хоч якось вирізнявся, а тому становив загрозу – селяни, письменники, священики, дисиденти...

Передумовою створення спільноти советських людей була тотальна русифікація: спільнота повинна була мати одну мову і одну навіть не культуру, а субкультуру соціалістичного реалізму.

Советського Союзу не стало, але homo sovieticus нікуди не поділися. Не вимерли, як мамонти. Чимало з них залишалися і досі залишаються при владі в різних нових незалежних державах на постсоветському просторі. Типовий приклад Лукашенко. І, звичайно, Путін, для якого розпад СССР «найбільша геополітична катастрофа ХХ століття».

Цю війну Росія розв'язала з метою реваншу, її мета – знову загнати нас у старий табір. Вони називають нас нацистами, бо ми опираємося цій перспективі.

Homo sovieticus нікуди не зник. Тому раз по раз дізнаємося про чергових зрадників. Тому відчайдушний спротив деколонізації. Тому міністерство науки та освіти намагається, про що пише Лариса Ніцой, зберегти в програмах релікти колоніальної доби.

І тому необхідно розуміти просту річ: деокупація свідомості така ж важлива, як і деокупація територій. Без першого неможливе друге. Окупована свідомість завжди буде міною уповільненої дії, закладеною під нашу державність.

Сергій БОРЩЕВСЬКИЙ,
письменник, дипломат, експерт Центру
дослідження Росії